

Sakson, Andrzej

Obraz Polski i Polaków w działalności "Ziomkostwa Prusy Wschodnie" (Landsmannschaft Ostpreussen)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2-3, 267-277

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Sakson

OBRAZ POLSKI I POLAKÓW W DZIAŁALNOŚCI
„ZIOMKOSTWA PRUSY WSCHODNIE”
(Landsmannschaft Ostpreussen)

Obraz Polski i Polaków w świadomości różnych grup społeczeństwa zachodnioniemieckiego budzi żywe zainteresowanie w naszym kraju¹. Jest to rezultatem wielowiekowych, często antagonistycznych stosunków polsko-niemieckich.

Każdy współcześnie występujący stereotyp innego kraju ma swe źródło w tradycji historycznej. Jest on, jak pisze W. Wrzesiński, tym głębszy i trwalszy, im bardziej splatały się losy historyczne danych grup. Wyrasta z poczucia nieufności do obcego, czasami prowadząc do powstawania uprzedzeń, czasami je rozwiewając. Wyobrażenia o innych społeczeństwach nawarstwiały się pokoleniami. Jednakże raz ukształtowane poglądy były trwałe i niełatwo się zmieniały. Rodziły się w ten sposób skrótowe, stereotypowe wyobrażenia o innych narodach. Ich osią były zazwyczaj splatające się w jedność rzezywiste i rzekome cechy, uznane za charakterystyczne dla danego narodu².

W życiu społeczno-politycznym Republiki Federalnej Niemiec, pomimo procesu normalizacji stosunków międzynarodowych, nadal określoną rolę odgrywają różnego rodzaju organizacje przesiedleńcze i ziomkostwa. Jednym z tych ugrupowań jest Ziomkostwo Prusy Wschodnie (Landsmannschaft Ostpreussen). Obraz Polski i Polaków tego ugrupowania przesiedleńców poddał interesującej analizie Jürgen Danowski w pracy *Das Polenbild der «Landsmannschaft Ostpreussen»*³. Prezentowany w tym opracowaniu materiał oraz opinie zasługują na zainteresowanie oraz wnikliwą analizę polskiego czytelnika. Ukazuje on cele i metody działalności ugrupowań przesiedleńczych, któ-

---

1 Por. A. Kwilecki, *Z badań nad stereotypami Niemca w Polsce i Polaka w NRD i RFN*, Studia Prawnicze, Ekonomiczne i Socjologiczne, 1978, nr 4 (A. Kwilecki, *From Studies on the stereotype of a German in Poland and a Pole in the GDR and the FRG*, Polish Western Affairs, 1978, vol. 19, nr 2); R. Dyoniziak, *Obraz spraw polskich w świadomości ludności RFN*, Aktualne problemy Republiki Federalnej Niemiec, 1979, tom 1; B. Perlak, *Stan badań nad uprzedzeniami wobec Polski i Polaków w RFN*, Studia Socjologiczne, 1980, nr 3; A. Sakson, *Pobyt w Polsce a zmiany stereotypów Polski i Polaków w świadomości młodzieży zachodnioniemieckiej*, Przegląd Lubuski, 1980, nr 4 (A. Sakson, *Die Veränderung des Stereotyps Polens und der Polen im Bewusstsein der Jugend aus der Bundesrepublik Deutschland*, Die Rote Nelke, 1980—1981, nr 69—72, Westberlin).

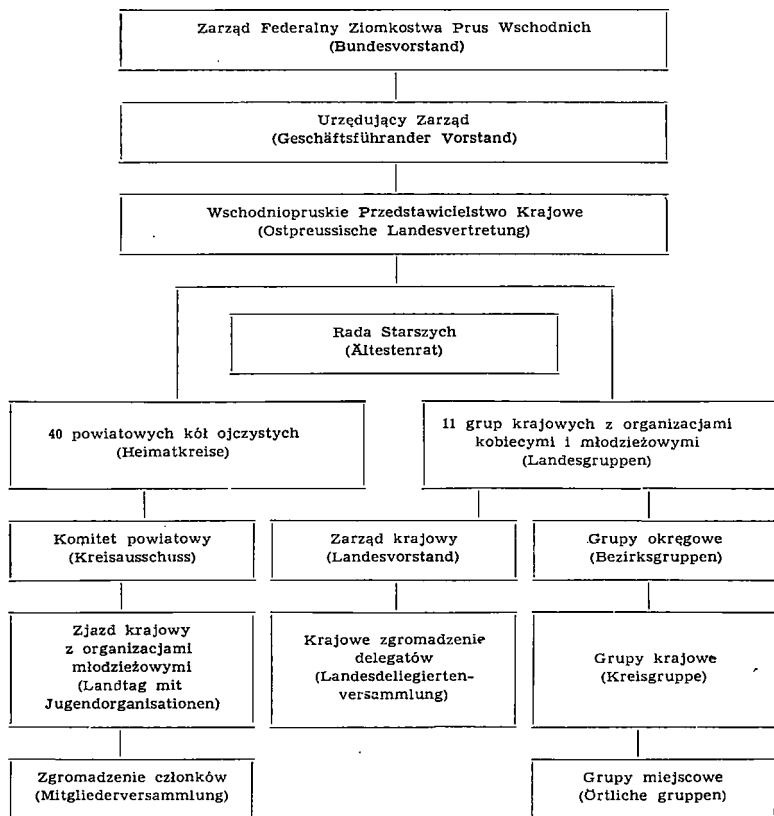
2 W. Wrzesiński, *Niemcy w oczach Polaków 1918—1939*, Odra, 1977, nr 9, s. 3.

3 J. Danowski, *Das Polenbild der Landsmannschaft Ostpreussen*, Würzburg 1977, s. 252.

re otwarcie głoszą potrzebę zmiany istniejącego status quo w Europie oraz uporczywie domagają się powrotu do granic sprzed 1937 roku.

Ziomkostwo Prusy Wschodnie (dalej ZPW) założone zostało 3 października 1948 roku w Hamburgu. Zręby tej organizacji tworzone już w latach 1945—1947, kiedy to obowiązywał zakaz działania tego typu ugrupowań (tzw. Koalitionsverbot). Struktura organizacyjna ZPW, podobnie jak całego ruchu przesiedleńczego, jest dwutorowa: z jednej strony oparta o obecny podział administracyjny RFN (dziesięć krajów oraz Berlin Zachodni), a z drugiej strony, o podział administracyjny byłych Prus Wschodnich (czterdzieści kół ojczy-tych — Heimatkreise). Wzoru tego dostarczył Federalny Związek Wiernych Ojczyźnie Wschodnich i Zachodnich Prusaków (Bundesverband Heimattreuer

SCHEMAT ORGANIZACYJNY ZIOMKOSTWA PRUSY WSCHODNIE

Ost- und Westpreussen) powstały po I wojnie światowej w związku z plebis-cytem na Warmii i Mazurach ⁴.

Landsmannschaft Ostpreussen grupuje głównie ewakuowanych przez władze hitlerowskie od 1944 roku mieszkańców byłych Prus Wschodnich oraz osoby, które zamieszkiwały te tereny i później przybyły do Niemiec Zachodnich. W nomenklaturze organizacyjnej wszyscy oni noszą zmiennie nazwy: „wypędzeni” (Vertriebene), „wysiedleni” (Aussiedler) a przybyli w ostatnich latach to tzw. „spóźnieni wysiedleńcy” (Spätaussiedler) ⁵. W 1964 roku liczba mieszkańców byłych Prus Wschodnich żyjących w RFN wynosiła 1531 tys. osób (w 1939 r. na terenach Prus Wschodnich mieszkało 2488 tys. osób, zaś w marcu 1944 r. — 2519 tys.). Ziomkostwo Prusy Wschodnie miało w 1968 roku 240 tys. członków (skupionych w 620 grupach miejscowych — örtlichen Gruppen), podczas gdy w 1976 roku liczba ta spadła do 180 tys. (500 grup) i to pomimo „zasilania” jej „spóźnionymi przesiedleńcami” z Polski i ZSRR.

W skład ziomkostwa wchodzi również dwie organizacje młodzieżowe, nie różniące się niczym prócz miejsca powstania: Wspólnota Młodych Prus Wschodnich (Gemeinschaft Junges Ostpreussen — GJO) i Młodzież Wschodniopruska (Ostpreussische Jugend) ⁶ oraz około 300 grup kobiecych (Frauen-gruppen). Organem ZPW jest „Das Ostpreussenblatt”, posiadający według J. Danowskiego ok. 300 tys. czytelników, który rozpowszechniany jest prawie całkowicie w systemie abonamentowym ⁷. Zaliczany jest on do najbardziej prawniczych pism w RFN (porównywany m.in. z „Deutsche — National Zeitung”).

Analizując rozwój Ziomkostwa Prusy Wschodnie należy wyróżnić generalnie dwa okresy jego działalności. Pierwszy przypada na lata 1948—1969 i jest okresem stopniowego rozwoju związku oraz swoistej ofensywności politycznej, wspierającej się na ówczesnych rządach chadeckich. Kryzys działalności ZPW przypada na koniec lat sześćdziesiątych i związany jest z „nową polityką wschodnią” koalicji socjalliberalnej, której efektem była ratyfikacja porozumień o normalizacji stosunków z ZSRR i Polską. Porozumienia te uznane zostały przez ogół ziomkostw za „zdradę narodu niemieckiego”. Kryzys polityczny Ziomkostwa Prusy Wschodnie idzie w parze ze stopniowym spadkiem liczby członków i sympatyków oraz postępującą izolacją w społeczeństwie zachodnioniemieckim, które w większości opowiada się za pokojową

⁴ Por. J. Sobczak, *Przesiedleńcy w Niemieckiej Republice Federalnej*, Poznań 1962 oraz H. Skok, *Ziomkostwo Prusy Wschodnie, schemat organizacyjny*, Sprawy Niemieckie. Warmia i Mazury w Oświeceniu Zachodnioniemieckiego Ruchu Przesiedleńczego, Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, 1969, nr 1, Por. także kolejne zeszyty (nr 1—5).

⁵ Na temat „spóźnionych wysiedleńców” pisze obszernie J. Korbel w pracy *Wyjazdy i powroty. Migracje ludności w procesie normalizacji stosunków między Polską a RFN*, Opole 1977; tegoż, *Wybrane problemy migracji do RFN w latach 1956—1978*, w: *Stosunki polsko-niemieckie. Integracja i rozwój ziem zachodnich i północnych*, red. B. Jałowicki, J. Przewięcki, Katowice 1980; J. Bartosz, *Proszę o powrót do Polski*, Wrocław 1979 oraz A. Sakson, *To jest obcy kraj*, Warmia i Mazury, 1979, nr 9.

⁶ Szerzej na temat tych organizacji pisze J. Mądry, *Niemiecka Młodzież Wschodu (Deutsche Jugend des Ostens)*, w: *Dokąd zdąży młoda generacja RFN? Główne organizacje młodzieżowe partii politycznych RFN*, red. S. Wysocki, Katowice 1976, ss. 204—321; por. także W. Sznajder, *Idcowo-polityczne wychowanie młodzieży szkolnej w RFN (1945—1969)*, Opole 1976.

⁷ Das Ostpreussenblatt posiada największy nakład wśród innych oficjalnych organów prasowych poszczególnych ziomkostw. W początku lat sześćdziesiątych jego nakład wynosił 120 tys. egzemplarzy, por. J. Mądry, *Prasa przesiedleńcza i ziomkowska w latach 1945—1970*, Katowice 1971, s. 37. W 1973 roku nakład spadł do 78 tys., por. *Leitfaden für Presse und Werbung*, Essen 1973, za: L. Meissner, *Prasa w systemie politycznym RFN*, Warszawa 1974, s. 121.

współpracą pomiędzy Wschodem a Zachodem oraz za podtrzymaniem istniejącego status quo w Europie. Przez cały czas działalności Landsmannschaft Ostpreussen jego polityka nie ulegała istotnym zmianom. Jej wyznacznikiem są dwa podstawowe dokumenty, które określają cele i zadania związku. Jest to tzw. „Prawo do stron ojczystych” (Recht auf die Heimat) oraz „Karta Niemców Wypędzonych ze Stron Ojczystych” (Charta der deutschen Heimatvertriebenen) z sierpnia 1950 roku. Głosi ona m.in.: „Utraciliśmy strony ojczyste. Ludzie pozbawieni stron ojczystych są obcy na ziemi. Bóg umieścił ludzi w ich stronach ojczystych. Oderwanie przymusem człowieka od jego stron ojczystych oznacza duchowe zabicie go.

Cierpieliśmy i przeżyliśmy ten los. Czujemy się zatem powołani do żądania, aby prawo do stron ojczystych, jako przez Boga darowane, podstawowe prawo ludzkości, zostało uznane i urzeczywistnione.

Jak długo jednak to prawo nie zostanie urzeczywistnione, nie zamierzamy stać na uboczu skazani na bezczynność, lecz chcemy tworzyć i działać w nowych, szlachetnych formach pełnego zrozumienia i braterskiego współzycia z wszystkimi członkami naszego narodu”⁸.

W działalności ogółu związków przesiedleńczych i ziomkowskich, w tym szczególnie wśród Ziomkostwa Prusy Wschodnie, kwestionuje się i określa jako sprzeczne z normami prawa międzynarodowego „aneksje” byłych wschodnich terenów Rzeszy przez Polskę i Związek Radziecki, a układowi zgorzeleciemu odmawia się mocy prawnej. Podobnie jako bezprawną uważa się decyzję czterech mocarstw dotyczącą wysiedlenia ludności niemieckiej, w szczególności obwinia się z tego tytułu Polskę, która wykonując postanowienia Poczdamu rzekomo złamała elementarne i zwyczajowe (sittliche) zasady. Stosunek do tych spraw Ziomkostwo Prusy Wschodnie ma jednoznaczny⁹.

Po podpisaniu polsko-zachodnoniemieckiej umowy w sprawie tzw. „akcji łączenia rodzin” z października 1975 roku, Ziomkostwo Prusy Wschodnie uznało za stosowne jeszcze raz podkreślić, że: „wszystko to dobre, ale nie wolno zapominać, że podstawową sprawą pomiędzy Niemcami a Polską pozostaje sprawa granic” Rozwiązanie tej sprawy jest „jednakowym problemem tak dla Niemiec, Polski jak dla Europy i świata” (s. 73). Związana jest ona nierozdzielnie z rzekomym „prawem do kolektywnego powrotu” (Das Recht auf kollektive Rückkehr) wszystkich „wypędzonych”. Ziomkowscy politycy nie widzą różnicy (zgodnie z przyjętym w RFN urzędowo usankcjonowanym zwyczajem) pomiędzy zjawiskiem wypędzenia, które dokonało się za sprawą własnego rządu, a zjawiskiem przesiedlenia, które z kolei było następstwem wojny również zainicjowanej wyłącznie przez Niemców i które zresztą pomyślane było

⁸ *Charta der deutschen Heimatvertriebenen. Die Vertriebenen in Westdeutschland*, Bd. 3, s. 662 i n., cyt. za: J. Sobczak, *Przesiedleńcy w Niemieckiej Republice Federalnej*, s. 195 i n.

⁹ Niemieckie obszary po stronie linii Odry-Nysy zostały niezgodnie z ludzkim prawem okupowane i anektowane. Polska w chytry sposób posiadała tę część Niemiec. Powstałe w ten sposób napięcie może być usunięte jedynie przez układ pokojowy (Friedensvertrag). Nie będzie one zrekompensowane przez wzmiankowaną odgórnie politykę małych kroków. Pisał w 1976 roku działacz ziomkostwa (s. 73). W tym kontekście oświadczenia Prezydium Związku Wypędzonych (Bund der Vertriebenen), w skład którego wchodzi Landsmannschaft Ostpreussen, w sprawie układu z Polską z 27 listopada 1970 nie jest niczym zaskakującym: „Będziemy dążyć do rewizji tego układu wszelkimi środkami dozwolonymi i w wolnym ustroju demokratycznym. Wierzymy w solidarność szerokich warstw narodu — Nasz sąsiedzi winni wiedzieć, że nie chodzi tutaj o pozorne rozwiązania, które nie służą trwałemu pojednaniu i rozwiązaniu historycznych sprzeczności”. *Deutscher Ostdienst*, 1970, nr 37/38, cyt. za: S. Lisiecki, *Ruch turystyczny z RFN do Polski. Zagadnienia społeczne i polityczne*, Poznań 1981, s. 56.

jako środek mający zapobiec na przyszłość powtórzeniu się wojen, a zatem m.in. tragedii ponownych wypędzeń.

Polskie stanowisko w sprawie granic pozostaje od lat niezmiennie i jak pisze Władysław Markiewicz: „Dla Polski nie istnieje w o g ó l e [podkr. A.S.] problem granic, ani z punktu widzenia prawa międzynarodowego (kwestię granic zachodnich Polski uregulowała umowa poczdamska i układ zgorzelecki), ani też tym bardziej z punktu widzenia jej egzystencji jako państwa i narodu, który po prostu, nie mógłby normalnie rozwijać się inaczej, jak tylko w swoim aktualnym kształcie geograficznym, gospodarczym i polityczno-ustrojowym”¹⁰.

W oczach działaczy Landsmannschaft Ostpreussen jednym z „najcięższych problemów” w stosunkach niemiecko-polskich jest sprawa „win obu narodów”, gdyż „tysiące ran zadanych zostało zarówno przez stronę niemiecką jak i polską” (s. 71). Sprawie „tysiąca ran zadanych przez Polaków Niemcom” poświęconych jest jedenaście stron w pracy J. Danowskiego (s. 219—230) podczas gdy o zbrodniach faszyzmu w Polsce w latach 1939—1945 pisze się zaledwie na sześciu stronach (s. 188—194). Już samo to zestawienie nie wymaga komentarzy.

Owe swoiste samousprawiedliwienie się moralne tak skomentował historyk brytyjski Alan J. P. Taylor:

„Niemcy winni się wystrzegać wysuwania aspektów moralnych tej kwestii. Gdy tak postąpią, mogą stanąć przed znacznie cięższym oskarżeniem moralnym. Będziemy obrażać się na przesiedlenia, jeżeli Niemcy przywrócą do życia pięć milionów Żydów, zamordowanych w komorach gazowych — nie wcześniej”¹¹.

J. Danowski ukazując obraz Polski i Polaków widziany przez Ziomkostwo Prusy Wschodnie oparł jego typologię głównie na podstawie analizy artykułów zawartych w „Das Ostpreussenblatt” oraz na dokumentacji organizacyjnej. Jest to obraz zawężony i, jak wynika z lektury pracy, jej autor nie przeprowadził żadnych badań socjologicznych wśród członków organizacji. Trudno więc dociec, na ile pokrywa się on z wyobrażeniami i stanem świadomości szeregowych członków tego ziomkostwa, oraz na ile różni się od opinii innych grup społeczeństwa zachodnioniemieckiego¹².

10 W. Markiewicz, *Perspektywy tzw. Versöhnung (pojednania) Niemców i Polaków, w: Polska—RFN. Przesłanki i proces normalizacji stosunków*, red. J. Rachocki, Poznań 1972, s. 55.

11 A. J. Taylor, Wrocław — und nicht Breslau, Stern, 1960, nr 9, s. 12 i 66, cyt. za: J. Sobczak, *Przesiedleńcy w Niemieckiej Republice Federalnej*, s. 197. Działacze ziomkostwa są szczególnie uwrażliwieni na sprawy win. Po wydaniu w dniu 25 października 1965 roku Memoriału (Denkschrift). O położeniu wypędzonych i stosunku narodu niemieckiego do jego wschodnich sąsiadów (Die Lage der Vertriebenen und das Verhältnis des deutschen Volkes zu seinen östlichen Nachbarn) przez Radę Kościoła Ewangelickiego w Niemczech (Des Evangelischen Kirchenrates in Deutschland — EKD), w którym wspomina się o winach i odpowiedzialności narodu niemieckiego w czasach hitleryzmu, środowisko przesiedleńców przystąpiło do wściekłego protestu. Pisano o „sabotowaniu prawa” czy też „bujaniu w obłokach”. Problem winy i odpowiedzialności Niemców za zbrodnie faszystowskie, z przeciwnego punktu widzenia od skompromitowanego stanowiska przesiedleńców ukazuje m.in. Karl Jaspers w pracy z 1948 roku, *Zróżnicowanie niemieckiej winy*, w: *Po upadku Trzeciej Rzeszy. Niemieccy intelektualiści a tradycja narodowa*, red. J. W. Borejsza, S. H. Kaszyński, Warszawa 1981, ss. 115—145; por. także: *Begegnung mit Polen. Evangelische Kirche und die Herausforderung durch Geschichte und Politik*, hrsg. von J. Moltmann, M. Stöhr, München 1974 oraz V. v. Törne, *Zwischen Geschichte und Zukunft. Aufsätze — Reden — Gedichte*, Aktion Sühnezeichen Friedensdienste, Westberlin 1981.

12 Por. m.in. A. Karsten, *Die Anderen im Urteil der Jugend*, München 1975; E. Lemberg,

Analizowany obraz Polski opiera się na materiałach z lat 1949—1975. Obraz ten, jak stwierdza J. Danowski, nie podlegał w ciągu tego czasu istotnym zmianom: „negatywny obraz nacjonalizmu i szowinizmu [polskiego — A.S.] był niezmienny, podobnie jak pozytywny przykład polskiej świadomości narodowej” (s. 14). Pewne przewartościowania i korekty przyniósł początek lat siedemdziesiątych, kiedy to podpisano „układy wschodnie” (7 XII 1970). „Relacje pomiędzy pozytywnymi a negatywnymi cechami obrazu Polski wahały się wówczas w zależności od narastania dyskusji nad polityką wschodnią (Ostpolitik) i wypadały na niekorzyść cech pozytywnych” pisze autor (s. 17).

J. Danowski wyróżnia cztery grupy postaw w stosunku do Polski. Różnice pomiędzy nimi są nieznaczne, gdyż w większości wyróżnionych grup dominuje negatywny stereotyp Polski. Skrajność ocen oraz nagromadzenie cech negatywnych jest niekiedy wręcz zaskakujące.

Pierwsza kategoria wyróżniona przez autora obejmuje myślenie w duchu „obopólnego zrozumienia” (gegenseitige Verständigungsgedanken), w publikacjach „Das Ostpreussenblatt” wiąże się to z takimi pojęciami jak: „ugoda” (Ausgleich), „pojednanie” (Vorsöhnung) czy „współżycie” (Zusammenleben) oraz wspomnianie dawnych dobrosąsiedzkich stosunków, „brak dziedzicznej wrogości” (keine Erbfeindschaft) i „przyjacielskie stosunki” (Freundschaftliche Beziehungen). Obie te cechy osiągnęły swój szczytowy rozwój podczas „spotkań federalnych” (Bundestreffen) w latach 1957—1966 i były szczególnie eksponowane przez takich działaczy, jak Alfred Gille i Reinhold Rehs¹³. Kolejny wzrost tych cech można było zaobserwować w 1969 roku w związku z dyskusją nad postanowieniami w sprawie „Ostpolitik” oraz w trakcie wyborów parlamentarnych (s. 15—16). Druga kategoria związana jest z polskim charakterem narodowym, a więc z takimi pojęciami jak nacjonalizm i szowinizm, w publikacjach „Das Ostpreussenblatt”: „brak umiarkowania narodowego” (Nationale Masslosigkeit), „ekstremizm” (Extremismus), „przekonania rasistowskie” (Völkisch-rassistische Gesinnung) i „świadomość narodowa” (Nationalbewusstsein) oraz antysemityzm i nietolerancję narodową — „nienawiść do Niemców” (Deutschenhass) i „ucisk innych ludów” (unterdrückung anderer Völker). Szczególne nasilenie tych wyobrażeń nastąpiło po latach 1954 i 1968 (s. 16). Trzecia kategoria eksponuje rzekome zaniechania byłych „Niemiec Wschodnich” (Ostdeutschland) przez polską administrację (unter polnischer Verwaltung) i społeczne zjawiska w Polsce (łapownictwo, przestępczość i alkoholizm). Krytyczne stanowisko w sprawie „Niemiec Wschodnich” było

Das Bild von osteuropäischen Völkern in Deutschland, w: Wie Polen und Deutsche einander sehen. Beiträge aus beiden Ländern, Düsseldorf 1973; G. Beler, Ost-West-Vorurteile in der Politischen Bildung. Methodisch-didaktisches Modell des Abbaus von Vorurteilen, Frankfurt/M. 1971; K. Ch. Becker, Einstellungen deutscher Schüler gegenüber Franzosen, Polen und Russen. Ein Beitrag zum theoretischen Problem des West-Ost Gefalles der Vorurteils, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 1970, nr 4 oraz Das deutsch-polnische Konfliktverhältnis seit dem Zweiten Weltkrieg, Boppard am Rhein 1975.

¹³ Reinhold Rehs, ur. w 1900 w Insterburgu (Wyrstruc, obecnie Czerniachowski) studiował prawo w Królewcu, potem praktykował tam jako adwokat. W okresie hitlerowskim pozabawiony praktyki adwokackiej za podejmowanie się obrony antyfaszystów w procesach politycznych. Rzecznik rewizji granic w ramach „nowego porządku europejskiego” (Europäische Neuordnung). W latach sześćdziesiątych deputowany do Bundestagu z ramienia SPD, przewodniczący (prezydent) Zarządu Federalnego Związku Wypędzonych, rzecznik Zarządu Federalnego Złomkostwo Prusy Wschodnie, przew. Komisji Bundestagu ds. Wypędzonych, por. Sprawy Niemieckie, 1969, nr 1, s. 6.

szczegól­nie silnie eksponowane przez wiele lat. W połowie lat sześćdziesiątych uległo ono zmniejszeniu w wyniku „wzrostu konsolidacji stosunków w Ostdeutschland” — tzn. w Polsce (s. 16). Czwarta kategoria przeciwstawia polską i niemiecką charakterystykę polityki. W tym kontekście wymienia się „wypędzenie Niemców z Ostdeutschland” oraz „mające wówczas miejsce przestępstwa wobec Niemców i polskie usprawiedliwienia się” (Rechtfertigungen) — „pochwała wypędzeń” (Lob von Austreibungen) oraz „pochwała przestępstw i zaboru ziemi”. Wymienia się także „polskie tendencje ekspansjonistyczne i wielkocomarstwowe” (polnische Expansions — und Grossmachtgedenken) do których zalicza się: „politykę wojny, przemocy i aneksji”, „agresywność” (Agressismus) oraz polską propagandę i cynizm oficjalnej polityki („fałszertwa i kłamstwa”). Cechy te były szczególnie silnie eksponowane podczas debaty nad „polityką wschodnią” koalicji socjalliberalnej po 1969 roku. Odżyły wówczas resentymenty z pięcioletniego okresu po 1945 roku, kiedy to miały miejsce „wypędzenia z ziem ojczystych” (s. 16).

Z powyższej typologii wynika, iż w obrazie Polski i Polaków dominuje niespotykany w innych grupach społeczeństwa zachodniemieckiego negatywny stereotyp naszego kraju a często nawet nienawiść i szowinizm. J. Danowski kończy swoje rozważania na analizie materiałów do 1975 roku. Lektura kolejnych roczników „Das Ostpreussenblatt” (lata 1976—1980) skłania do wniosków, iż kontynuuje ono konsekwentnie dotychczasową politykę, która podobnie jak całe ziomkostwo wraz z upływem lat traci swe wpływy i czytelników.

Interesujące jest, na ile obraz Polski Ziomkostwa Prus Wschodnich pokrywa się z opiniami ogółu społeczeństwa zachodniemieckiego. J. Danowski nie przeprowadza takiego porównania i trudno mu się specjalnie dziwić, jako że psułoby to konstruowany przez niego model organizacji, której jest aktywnym działaczem¹⁴.

W 1970 roku Instytut Demoskopii w Allensbach przeprowadził kolejne, po kilku wcześniejszych, reprezentatywne dla ogółu społeczeństwa RFN badania, stawiając następujące pytanie: „Czy uważasz, że Pomorze, Śląsk i Prusy Wschodnie będą jeszcze należały do Niemiec, czy są one na zawsze utracone?” (odpowiedzi w procentach)¹⁵:

	1953	1959	1962	1964	1969	1970
Obszary wschodnie nie wróca już do Niemiec	11	32	45	46	68	72
Obszary wschodnie wróca do Niemiec	66	35	29	25	16	11
Brak zdecydowanej odpowiedzi	23	33	26	29	16	17
Razem	100	100	100	100	100	100

¹⁴ J. Danowski, ur. w 1946 roku w Augsburgu, jest od 1977 roku członkiem najwyższego gremium (Bundesarbeitskreis) Wspólnoty Młodych Prus Wschodnich (GJO) oraz przewodniczącym tej organizacji; również działacz centralnego zarządu Ziomkostwa Prus Wschodnich (Bundesvorstand), por. *Persönlicher Einsatz für die Gemetschaft, Das Ostpreussenblatt*, 1977, nr 49 z 3 XII.

¹⁵ M. Bissinger, *Liegt Polen-Grenze an Oder und Netse*, Stern 1970, cyt. za: J. Mądry, *Prasa prasiedleńcza*, s. 85.

Z powyższych badań wynika, iż w 1970 roku 72% respondentów odpowiedziało, że obszary wschodnie zawsze będą należały do Polski, 11% — że wrócą kiedyś do Niemiec, a 17% nie potrafiła udzielić zdecydowanej odpowiedzi. Interesujące jest również zestawienie odpowiedzi wg wieku badanych (w %) ¹⁶:

Wiek	Obszary wschodnie		Brak zdecydowanej odpowiedzi
	wrócą do Niemiec	nie wrócą do Niemiec	
16 do 29 lat	6	77	17
30 do 49 lat	9	76	15
50 do więcej lat	19	62	19

Trend ten utrzymał się w następnych latach, co świadczy o zanikaniu parcia społeczeństwa zachodnioniemieckiego dla koncepcji głoszonych przez ruch przesiedleńczy i ziomkowski ¹⁷.

Interesujących danych na temat rozbieżności poglądów pomiędzy ogółem społeczeństwa RFN a „wypędzonymi” dostarczają badania na temat stosunku obu tych grup do układu o normalizacji stosunków między Polską a RFN z 1970 roku: ¹⁸

Ocena	Miejscowi	„Wypędzeni”
Szansa na przyszłość	40	23
Uznanie realiów	35	39
Zdrada interesu „uciekierców i wypędzonych z ojczyzny”	8	20
Definitywna zguba (Verlust)	18	27
Ogólnie	100	100
Baza	1431	154

Szczególnie negatywne nastawienie „wysiedlonych i wypędzonych” do Polski jest związane według badaczy zachodnioniemieckich ze szczególną sytuacją społeczną tej grupy obywateli Niemiec Zachodnich. Cechowało ją szczególnie silne poczucie doznanej krzywdy, którą (podobnie jak większość społeczeństwa zachodnioniemieckiego) jednoznacznie przypisywała Polsce i Polakom. Pogłębiało ją niechętnie przyjęcie przesiedleńców w Niemczech Zachodnich. Wszystko to opóźniało proces ich asymilacji i wzbudzało nostalgię za starą ojczyzną. Stąd wynikała potrzeba akcentowania swojej identyfikacji z Niemcami. Dążyli więc oni świadomie i nieświadomie do stworzenia i umac-

¹⁶ J. Mądry, *Prasa przesiedleńcza*, s. 86.

¹⁷ Por. E. Noelle-Neumann, *Das Nationale — ein verwahrloster Garten*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1981, nr 240 z 16 X. Różnego rodzaju spotkania organizacji przesiedleńczych budzą żywoty sprzeciw wielu sił społecznych w RFN, np. „młodych Socjalistów” w SPD. Por. m.in. *Kooperation mit Polen — Aktion gegen Vertriebenenverbände*, hrsg. Bundesvorstand der Jungsozialisten. Initiative für Frieden und Abrüstung der Jungsozialisten in der SPD, Bonn 1980.

¹⁸ H. Hapka, *Aussenpolitische Einstellung der Vertriebenen als Funktion von Diskriminierung*, w: *Das deutsch-polnische Konfliktverhältnis seit dem Zweiten Weltkrieg*, tab. 3, s. 430, cyt. za: B. Perlak, *Stan badań nad uprzedzeniami*, s. 296.

niania negatywnych stereotypów i opinii o Polsce i Polakach, co było dyktowane chęcią zmniejszenia dystansu między sobą a „miejscowymi”. Tworzyli więc m.in. stereotyp o zacofaniu Polaków, aby przez to osłabić przekonanie o zacofaniu swojej pierwotnej ojczyzny. Dowodzi tego np. ocena cech Polaków (pilność, brak otwartości czy czystości) bardziej negatywna u przesiedleńców niż miejscowych. Ocena społecznego zacofania systemu Polski jest zbliżona u „wypędzonych” i miejscowych¹⁹.

Negatywne nastawienie Landsmannschaft Ostpreussen wobec Polski wynika, zdaniem J. Danowskiego, z polskiego charakteru narodowego, charakteru polskiej polityki oraz z obrazu stosunków niemiecko-polskich. Analiza tych trzech czynników stanowi główny trzon jego pracy (rozdział *Das Bild des Polen*). Uzupełniają go dwa inne rozdziały zatytułowane: *Historyczne uzasadnienie niemieckich praw do Prus Wschodnich (Die historische Begründung des Anspruchs auf Ostpreussen)* oraz *Przeszłość niemiecko-polska w ujęciu Ziomkostwa Prusy Wschodnie (Die deutsch-polnische Vergangenheit aus der Sicht der Landsmannschaft Ostpreussen)*. By nikt z czytelników pracy J. Danowskiego nie miał żadnych złudzeń co do charakteru i intencji Landsmannschaft Ostpreussen, dysertacja ta kończy się podrozdziałem pod znamienym tytułem: *Polskie winy w traktowaniu Niemców w Niemczech Wschodnich i Polsce (Die polnische Schuld bei der Behandlung der Deutschen in Ostdeutschland und Polen)*.

W rozumieniu Ziomkostwa Prus Wschodnich polski charakter narodowy (*Der polnische Nationalcharakter*) kojarzy się z jak najgorszymi cechami. Jest on komponentem skrajnego nacjonalizmu oraz nietolerancji wobec innych narodów, która przejawia się szczególnie silnie w antygermanizmie i antysemityzmie (s. 32). Podkreśla się również silną identyfikację narodową Polaków, ale ta z kolei przeradza się w etniczny szowinizm, co zdaniem ziomkostwa znalazło szczególnie wyraz w przypadku wypędzenia Niemców z ich wschodniej ojczyzny.

Ukazując charakter polskiej polityki (*Der Charakter der polnischen Politik*) eksponuje się przede wszystkim „narodową nietolerancję”. Uzasadnieniem tej tezy jest polska polityka po zawarciu traktatu wersalskiego, a szczególnie polityka w stosunku do żyjących w ówczesnej Polsce mniejszości: Białorusinów, Ukraińców, Niemców i Litwinów. Wpływ nacjonalizmu na polską politykę i na ekspansjonistyczne i wielkomocarstwowe tendencje był szczególnie widoczny, zdaniem ziomkostwa Prus Wschodnich, po 1918 roku. Współczesna polska polityka przejawia się z kolei w szczególnym rodzaju cynizmu. Polega ona na uzasadnianiu historycznych praw Polski do Ostdeutschland oraz w nazewnictwie, które określa wypędzenie jako repatriację (s. 42).

Podsumowując te dwa elementy „polskiego obrazu” J. Danowski dochodzi do zaskakującego wniosku, stwierdzając, iż: „pomimo zaników krytyki charakteru polskiej polityki i zdystansowanych ocen polskiego charakteru narodowego, obraz stosunków niemiecko-polskich widzi Ziomkostwo Prus Wschodnich pozytywnie”. Ziomkostwo to zwraca uwagę na wielowiekową współpracę polsko-niemiecką, w przeciwieństwie do „polskich rozważań historycznych, które niemiecko-polską historię rozumieją tylko jako ciągłą walkę”. Tego typu stwierdzenia pozostają bez pokrycia, o czym dobitnie świadczy

¹⁹ E. Perlak, *Stan badań nad uprzedzeniami*, ss. 295—297; por. także A. Brożek, J. Kokot, *Integracja przesiedleńców w Niemczech po II wojnie światowej*, Wrocław 1966.

cały wywód autora uzasadniający „niemieckie, historyczne prawa do Ostdeutschland” czyli, inaczej mówiąc, „Drang nach Osten”, któremu przeciwstawiony jest „polski szowinizm i nienawiść do Niemców”.

Polemika z tymi skrajnie pravicowymi i nie liczącymi się z realiami politycznymi poglądami wydaje się w powyższym artykule bezcelowa, zważywszy choćby na obfitą literaturę, która wszechstronnie analizuje i skutecznie obala tego typu oceny²⁰.

Interesujące natomiast wydaje się przedstawienie ocen aktualnych stosunków zachodnoniemiecko-polskich i ich przyszłości w działalności Landsmannschaft Ostpreussen.

W rozumieniu Landsmannschaft Ostpreussen rozwiązanie problemu Prus Wschodnich pomiędzy Niemcami a Polską jest możliwe przy spełnieniu następujących warunków:

1. Podstawą rozwiązania (Lösung) jest realizacja państwowej jedności Niemiec w swoich granicach z 31 XII 1937 roku. Oznacza to przejście Niemiec Wschodnich (Ostdeutschland) przez niemiecką administrację.

2. Objęcie terenów Niemiec Wschodnich przez niemiecką administrację związane jest z powrotem Niemców do Niemiec Wschodnich. Dotyczy to nie tylko Niemców Wschodnich (Ostdeutschen) i ich następców, lecz wszystkich Niemców.

3. Objęcie Niemiec Wschodnich przez niemiecką administrację i powrót tutaj Niemców nastąpi tylko na drodze pokojowej. Założenie to możliwe jest przez osiągnięcie porozumienia w ramach układów z Polską.

4. Polska otrzyma w zamian za osiągnięte porozumienia wielką pomoc gospodarczą, finansową i technologiczną ze strony Niemiec. Oznacza to również wolny przepływ gospodarczy z Polski do Niemiec.

5. W momencie przejścia Niemiec Wschodnich przez niemiecką administrację, żyjąca tutaj polska ludność otrzyma pełne prawo wolnego przesiedlania się. Życzeniu Polaków powrotu do ich dziedzicznej ojczyzny (angestammte Heimat) winno się sprzyjać gospodarczo (s. 83).

Na zakończenie, autorzy powyższego rozwiązania problemu Prus Wschodnich, który uważają za zupełnie realny, wspólnie stwierdzają, iż: na podstawie porozumienia według prawa narodów (völkerrechtliche Vereinbarung) Polacy, którzy pozostaną w Niemczech, otrzymają pełen status prawny na równi z Niemcami (Rechtsstatus der Deutschen) (s. 83). Ziomkostwo Prusy Wschodnie podkreśla co prawda, że układy należy zawierać z Polską, ale wiadomo przecież, że „pod utrzymującym się systemem komunistycznym w Polsce klucz do rozwiązania niemiecko-polskiego leży tylko [podkr. A.S.] w Związku Radzieckim, a Warszawa ma tu mało do powiedzenia” (s. 72). Aby nie było już żadnych wątpliwości co do charakteru tych zamierzeń, Landsmannschaft Ostpreussen buńczucznie stwierdza: „Nasza walka o naszą ojczyznę jest nade wszystko walką o cywilizację [podkr. A.S.]” (s. 74).

Powyższa koncepcja zjednoczenia Niemiec odwołuje się do idei zjednoczonej Europy. Ruch europejski posiada w RFN wielu zwolenników. Sądzą oni, iż w niedługim czasie możliwe będzie stworzenie zjednoczonej Europy

²⁰ Por. m.in. J. Sobczak, *Przedślednicy w Niemieckiej Republice Federalnej*, Poznań 1962; K. Zygulski, *Przedślednicy w RFN*, Poznań 1965; A. J. Kamiński, *Sladami Hakaty. Rola Ziomkostwa w polityce Niemieckiej Republiki Federalnej*, Warszawa 1965; D. Jabłońska, *Ziomkostwo Pomorskie*, Poznań 1973; R. Fuks, *Organizacje ziomkowskie w NRF i Berlinie Zachodnim w latach 1945–1967 ze szczególnym uwzględnieniem Ziomkostwa Prus Zachodnich, Związku Gdańszczan i Ziomkostwa Wisły-Warty*, Poznań 1968; J. Mądry, *Prasa przedślednicza*

bez naruszania jej podziału, przy założeniu, że nie będzie już różnic ideologicznych między socjalizmem a kapitalizmem. Ten nowy ład europejski obejmowałby państwa socjalistyczne i ukształtowany byłby zgodnie z zachodnioeuropejskim modelem demokracji²¹.

O sprzeczności tego rodzaju zamiarów z podstawowymi interesami polskiej racji stanu nie trzeba nikogo w Polsce przekonywać. Sposób rozwiązania „kwestii Prus Wschodnich” zaprezentowany przez Landsmannschaft Ostpreussen jest niczym innym, jak konglomeratem pobożnych życzeń, opartych na rewizjonistycznych, antykomunistycznych i prawicowych przesłankach.

---

²¹ Propagatorami tej idei jest w RFN m.in. Deutsche Bürgerinitiative e.V. — por. P. Bender, *Das Ende des ideologischen Zeitalters. Die Europeanisierung Europas*, Berlin (West) 1981; F. J. Strauss, *Herausforderung und Antwort. Ein Programm für Europa*, Stuttgart 1980; por. W. Malachowski, *Doktryna integracyjna Franza J. Straussa*, Warszawa 1977.

DAS BILD VON POLEN IN DEN VORSTELLUNGEN DER LANDSMANNSCHAFT OSTPREUSSEN

Zusammenfassung

Das Bild von Polen (Land und Leuten) im Bewusstsein der verschiedensten westdeutschen Gesellschaftsgruppen weckt lebendiges Interesse in Polen. Es ist dies das Ergebnis polnisch-deutscher jahrhundertelanger oft antagonistischer Beziehungen. Die Vorstellungen über andere Gesellschaften bilden sich durch Generationen. Jedoch die einmal entstandenen Anschauungen haben einen ständigen Charakter und ändern sich nur schwer. Sie nehmen oft die Form von negativen oder positiven Stereotyps an. Ihre Achse bilden gewöhnlich, die sich miteinander verknüpfenden wirklichen und angeblichen Eigenschaften, die als charakteristisch für das betreffende Volk angesehen werden.

Der Untersuchung dieses stereotypischen Bildes über Polen ist die Arbeit von Jürgen Danowski: *Das Polenbild der Landsmannschaft Ostpreussen* (Würzburg 1977) gewidmet. Diese Arbeit untersucht hauptsächlich die Artikel des „Ostpreussenblattes“ und stützt sich auf Dokumente der Landsmannschaft Ostpreussen. Es fällt daher schwer festzustellen, in wie weit sich das Bild mit den Anschauungen und dem Bewusstsein der Mitglieder dieser Landsmannschaft deckt.

Im Polenbild der Landsmannschaft Ostpreussen ist ein bei anderen westdeutschen Gesellschaftsgruppen nicht anzutreffender negativer Stereotyp vorwiegend, der in Richtung Hass und Chauvinismus oszilliert. Nach Meinung von J. Danowski ist derselbe das Ergebnis des polnischen Nationalcharakters, des Charakters der polnischen Politik sowie der deutsch-polnischen Beziehungen. In der Deutung der Landsmannschaft Ostpreussen verbindet sich der polnische Nationalcharakter mit den schlechtesten Eigenschaften. Er ist ein Gemisch von extremem Nationalismus und Intoleranz gegenüber anderen Völkern. Auf ähnliche Grundsätze stützt sich die polnische Politik, deren wesentliches Merkmal ein eigenartiger Zynismus ist.

Die Landsmannschaft Ostpreussen, am 3. Oktober 1948 gegründet, spricht unverhohlen von der Notwendigkeit der Veränderung des bestehenden Status quo in Europa und verlangt die Rückkehr zu den Grenzen von vor 1937. Diese Organisation hat ihre eigene Konzeption der „Lösung des Problems Ostpreussen“, die unter keinen Umständen für Polen annehmbar ist.

Die Tätigkeit der Landsmannschaft Ostpreussen und ihr Polenbild, das auf antipolnische Vorurteile und nationalistische Traditionen beruht, leistet auf keiner Weise einen Beitrag zur Idee der polnisch-deutschen Verständigung.